

ARP, CHU en KVP terzake genuanceerd weer te geven. Zo'n passage is dan vrijwel nutteloos.

Wie behoefte heeft aan een globaal overzicht van de houding der confessionele partijen inzake de sociaal-economische kwesties na de tweede wereldoorlog, met de nodige aandacht voor het theoretische kader, wordt door *De christen-democratische visie op de rol van de staat in het sociaal-economisch leven* niet teleurgesteld. Veel nieuwe inzichten levert dit boek echter niet op; de auteur lijkt daar ook niet op uit te zijn geweest. Dat Van Wissen zijn thema niet in het kader heeft geplaatst van een brede culturele en maatschappelijke ontwikkeling is een groot gemis. Meer aandacht voor die ontwikkeling en dus voor de achtergronden van de electorale ups en downs van de confessionele partijen zou zijn studie sterk aan belang hebben doen winnen.

D. F. J. Bosscher

J. G. Toebes, *Geschiedenis: een vak apart? Het probleem van de verbinding van geschiedenis met andere mens- en maatschappijvakken — in het bijzonder maatschappijleer — in het voortgezet onderwijs van de Bondsrepubliek Duitsland, Engeland en Nederland* (Dissertatie Nijmegen; Meppel: Krips Repro, 1981, 575 blz.).

Dat geschiedenis een apart vak is, zal een ieder die zich bewust met het verleden bezighoudt zonder enige aarzeling beamen. Want geschiedenis vormt geen op zichzelf staande probleem- en ervaringseenheid, doch is de dimensionering van alles. Het modale individu kan vermoedelijk best zonder kernfysica, astronomie en/of fiscale economie leven. Maar het kan niet zonder historische verdieping en bewustwording op geciviliseerde wijze bestaan. Sterker nog: geen enkele kennis- en ervaringsstructuur kan zonder geschiedenis begrepen worden.

Over de vraag daarentegen of geschiedenis ook als apart vak op het lesrooster in het voortgezet onderwijs gehandhaafd zou moeten blijven, liepen de meningen nogal eens uiteen. Zou het historisch onderwijs door verbinding met vakken als aardrijkskunde, staatsinrichting en maatschappijleer niet beter aansluiten bij de politieke en maatschappelijke werkelijkheid die immers ongedeeld is? Kon men, door aldus op de totaliteitsbeleving van het kind in het educatieve proces in te spelen, het verkrijgen van die attitudes en vaardigheden optimaliseren die nodig werden geacht om in de maatschappij van nu en straks goed te kunnen functioneren? Dergelijke casu quo vergelijkbare vragen hebben pedagogische vernieuwers als Dewey en Ligthart al vroeg beziggehouden. Tot in de tweede helft der jaren zestig van onze eeuw echter bleven de bekende kenmerken van het oude humanistische vormingsideaal in het voortgezette onderwijs domineren. In casu een primair historiserende cultuuroverdracht, een te grote behoedzaamheid ten opzichte van de contemporaine tijd, beklemtoning van de geesteswetenschappelijke oriëntatie alsmede esthetische en morele vorming. Dat ging goed want zo was het al heel lang gegaan maar op den duur deden zich toch erg grote nadelen gevoelen. Ten aanzien van het geschiedenisonderwijs bijvoorbeeld leidde het lange tijd model staande encyclopedisch kennisideaal tot het hardnekkige image van geschiedenis als een 'weetjesvak' met weinig maatschappelijke relevantie. Aan vakdidactische vernieuwing werd nauwelijks nog iets gedaan, op wetenschapstheoretisch gebied groeide een enorme achterstand. Pas toen na 1965 de curriculum-hervormingsbeweging met toenemend maatschappelijk

respons nieuwe vakgehelen als 'Gemeinschaftskunde' en sociale wereldoriëntatie bepleitte waarin slechts nog elementen van onder andere geschiedenis konden worden opgenomen, en geschiedenis in zijn bestaan als zelfstandig vak in het voortgezet onderwijs ernstig werd bedreigd, kwam er een breuk in de statische contemplatie der historici. Onvermoede dynamische mogelijkheden tot verjonging en vernieuwing werden vervolgens zichtbaar die het streven naar vakkenintegratie in een ander licht met minder radicale consequenties plaatsten.

Ziedaar in hele grote lijn de ontwikkeling zoals deze zich na 1945 op min of meer dezelfde wijze in een aantal landen van het Westen voltrok. Toebes concentreert zich in zijn onderzoek op drie ervan. Na een inleidend hoofdstuk over de historische wortels en typen van vakkenverbinding krijgt de gang van zaken in de Bondsrepubliek Duitsland ruime aandacht omdat daar de onderwijskundige discussie en theoretische reflectie het meest uitgebreid is geweest. Het tweede boekgedeelte is gewijd aan Engeland waar de realisering van een en ander het verst voortschreed. Op diepgaande wijze analyseert de auteur tenslotte de Nederlandse situatie. Achtereenvolgens komen aan de orde: de historie van het geschiedonderwijs, de ontwikkeling van het vak maatschappijleer en de impulsen en — veelal mislukte — pogingen tot blijvende integratie van 'sociale' vakken in de praktijk van het voortgezet onderwijs. Toebes besluit zijn boek — voor mij ietwat verrassend — met een pleidooi voor een én disciplinaire én integratieve aanpak in de maatschappelijke, politieke en culturele vorming. Verrassend omdat uit zijn gedegen werkstuk de onvervangbare en ondeelbare functie van geschiedenis in de moderne samenleving eens te meer glashelder blijkt en aldus zijn compromisformule in wezen nergens op stoelt. Mij gaat het te ver om een vak dat puur integratief wordt geconstitueerd nog eens in een vakkencombinatie te integreren. De spoeling wordt dan wel erg dun.

Vergelijkende studies op onderwijskundig terrein zijn schaars, zeker in de Nederlandse taal. Daarom alleen al is Toebes' boek een niet geringe verdienste. Bovendien getuigt zijn werk van een heldere beschrijvend-analytische aanpak die qua probleemstelling en uitwerking voorbeeldig zouden kunnen zijn. Ware het niet, en hier kan ik een bedenking niet onderdrukken, dat de auteur vanuit zijn kennelijk grote eruditie niet altijd het significante van het insignificant weet te scheiden. De lezer komt in het betoog nogal eens te ver gaande details, hoogst elementaire en daarom overbodige discussies, overwegingen en te uitvoerige (na)beschouwingen tegen, die de lectuur ondanks de belangwekkende inhoud soms tot een ware worsteling maken. Een tot de helft gereduceerde synthese, uitgegeven in een lay-out zonder de talloze inspruingen, cursiveringen en regelafstandsvariaties zou het boek tot een echte aanwinst maken. Wellicht zou bij die gelegenheid ook een aantal kleine omissies verholpen kunnen worden. Zoals het ontbreken van de belangrijke bijdrage van K. Kluxen tot de nieuwste geschied-theoretische literatuur in de geraadpleegde bronnen.

J. F. E. Bläsing

L. Casteleijn, e.a., ed., *Tekens in de tijd. 65 Jaar Joop den Uyl* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1984, 375 blz., f28,50, ISBN 90 295 1241 5).

De naamgever van misschien wel het beroemdste kabinet na de tweede wereldoorlog